

PARÍS

(1910)

1.

Dagarnir, sem ég dvaldi í Parísarborg, voru heitustu dagarnir, sem ég hefi lifað. Hitinn komst um mánaðamótin maí-júní upp í 30° C. í skugganum, og var þá hvergi í Evrópu jafnheitt, þegar Rómaborg er undantekin. Það var á við sumar fjallgöngur að ganga í slíkum hita upp næstum því 250 feta háan stiga í dimmum turni hinnar frægu Frúarkirkju; en fyrirhöfnin borgar sig, þegar upp er komið, og gefur að líta yfir hundrað þúsundir bygginga báðum megin Signu, sem að ofan er að sjá eins og bugðótt, gljáandi band. Innan um húsahraunið liggja götugeilarnar, að öllu samantöldu langt yfir 100 mílur á lengd, morandi af umferð.

Augað leitar uppi ýmsar merkar byggingar, svo sem Louvre með sín frægu söfn, en byggingin sjálf safn af höllum, söngleikhúsið mesta í Evrópu, sigurbogann mikla, þar sem mætast í stjörnu margar stórar götuzæðar, Pantheon, hið víðfræga musteri mannorðsins, og svo kauphöllina, þetta afarmikla og glæsilega musteri Mammons. Og er þetta enginn orðaleikur, því að kauphöllin er reist í líkingu við fornt musteri þeirra guða, sem nú eru dauðir fyrir löngu. En engin elli- eða dauðamörk er að sjá á Mammoni, og aldrei hefir hann magnaðri verið en nú, eða ríki hans staðið víðar fótum undir.

Ég hefi nú ekki minnzt nema á lítinn hluta af þeim fjölda hvelfipaka og turntinda, sem hreykja sér yfir húsaalmenning-

inn, og skal þó litlu viðbætt. En þó er ein bygging, sem fyrst dregur að sér athyglina, þó að ég nefni hana síðast. Langt vestur í borginni gnæfir turn, sem virðist gerður af jötnum en ekki mönnum; fjallhátt lyftir hann stönginni með þrillita fánanum, sem á að tákna frelsi, jöfnuð og bræðralag; eins og það væru barnaleikföng en ekki mannabústaðir eru húsin við rætur þessa fjallturns. Hann ber hátt yfir borgina, eins og frægð Napóleons yfir frægð annarra manna. Annars staðar eru það kirkjuturnarnir, sem gnæfa hæst yfir borgirnar, minningarmerki þess valds, sem sterkast var á miðöldunum, myrkratímunum. En þetta stálfjall, 900 feta hátt, hafa vísindi og verksvit reist sér til heiðurs, það er eins og upphrópun úr stáli, hvort tveggja í senn siguróp og upphvatning. Nú er það ekki lengur náttúran ein, sem byggir fjallhátt.

Mér varð fyrst dálítið líkt við að líta á Eiffeltturninn eins og Herðubreið; hvort tveggja sjónin virðist í fyrstu nærri ótrúleg. Herðubreið rís svo geyst til himins, er svo turni lík, að ég bjóst nærri því við að sjá stöng upp úr og fána Íslands blakta yfir þessu turnfjalli, líkt og þrilitinn þarna í París yfir fjallturninum, sem mennskir menn hafa reist.

2.

Vér horfum nær oss, á turninn sjálfan, þunglamalegan og snubbóttan hjá stálturni Eiffels. Ekki má láta ógetið djöflanna frægu á Frúarkirkju, sem híma þar á palli neðan við efsta turntind og horfa yfir borgina ferlegir á svip; svona hugsuðu menn sér djöflana, sem þeir hræddust meira en dauðann, áður en þeir komust á snöðir um, að enga djöfla mundi vera að óttast nema manndjöfla, enda ekki á það bætandi, hvað þeir geta verið ægilegir.

Sum þessara ferlíkja virðast hlakka af djöfulegri gleði, er þau horfa niður af turni sínum; og víst hefðu þau þaðan getað séð ýmislegt athæfi, sem djöflum hefði verið unun að líta, því að saga Parísarborgar er blóði drifin og auðug af hryðjuverkum. Notre Dame kirkjan stendur á eyju í Signu, þar sem endur fyrir löngu var fyrsti vísir Parísarborgar; þar var auðveldast að komast yfir

ána, en þó var þar betra vígi en á árbökkunum. Þarna stóð kirkja, er norrænir víkingar héldu langskipum sínum upp eftir Signu og herjuðu á París, og löngu áður mun á þessum sama stað hafa verið heiðið hof.

Victor Hugo hefir víðfrægt Frúarkirkju í alkunnri skáldsögu, og með undarlegum minningaþunga horfir steinandlit hennar yfir borgina framundan. En svo svipmikil sem Frúarkirkja þessi er hið ytra, þá virtist hún að innansýn tilkomulítil hjá dómkirkjunni í Milano.

3.

Ekki virtist mér umferðin í París jafn fossandi í öllum götum eins og í Berlín. En þó var með köflum, á þeirri leið, sem auðfólkið fer til Boulogneskógarins, meiri fjöldi af bifreiðum en ég sá nokkurs staðar í Berlín eða jafnvel í Lundúnum. Í Avenue des Champs Elysées sá ég einu sinni hér um bil 130 bifreiðar þjóta fram hjá á fimm mínútum, auk fjölda annarra vagna. En vitanlega er hætt við að eitthvað misteljst, þar sem bifreiðarnar koma brunandi með flughraða, og stundum margar í senn.

Ég geng í hægðum mínum eftir sumum fjölförnustu götum og horfi á andlitin og umferðina. Andlit manns, það er ævisaga hans, ef menn kynnu að lesa, og eigi einungis hans sjálfs, heldur einnig forfeðra hans. Einstöku sinnum bregður fyrir einhverju afgangi að fegurð, karlkyns eða kvenkyns, eða þá að ófrýnileik, mönnum og konum, sviplíkum því, sem mætti hugsa sér verstu illvirkja. En raunar er nú varlega dæmandi þar; það er ekki alltaf sem litur deilir kosti, og það sem menn kalla illmannlegan svip er oft á þeim, sem finna eitthvað til, en góðmannlegur svipur á hinum, sem líður vel, þó að illmenni geti verið.

Kvenfólk í París er annálað fyrir smekkvísi í látbragði og fataburði, og litfríð andlit eru þar mjög algeng; en vel litkuð verður þar oftast að þýða sama sem vel máluð; þessar vel hvelfdu brýr, fögru kinnar og blómlegu varir, er eigi sjaldan fremur að skoða sem listaverk heldur en lifandi andlit.

4.

Eitt er mjög tafsamt fyrir bókavin, sem aðeins á fárra daga kost á að kynna sér þessa miklu borg, nefnilega sýningar bóka-verzlananna. Mér eru í minni bókabúðirnar í Avenue de l'Opera (hinum afar fjölfarna götural, þar sem fyrir botni er skrautsýn söngleikhússins mikla), raðirnar af frábærlega snotrum bindum, þar sem standa á nöfn þau, sem lýsa bjartast yfir frakkneskum bókmenntum, frá Rabelais til Anatole France; og eigi aðeins frakkneskum, því að ég sá þar m. a., á frummáli og í ágætum þýðingum, mína uppáholdshöfunda frá Hóratíus og Petroníus Arbiter til H. G. Wells. En þó ekki alla, Íslendingana vantaði því miður alveg, að fornu og nýju; jafnvel ekki Njála og Egils-saga hafa enn þá öðlazzt þá heimsfrægð, sem þær eiga skilið.

Hvergi virðist eins smekklega gengið frá bókum og jafnvel dagblöðum eins og í París; það er mikill munur og á ensku dagblöðunum, sem alltaf eru smánarlega prentuð og víst yfirleitt talsvert verr rituð. En raunar er í frönsku blöðunum gert meira en góðu hófi gegnir að því að kitla tilfinningarnar og ritsnilldin virðist oft og einatt nokkuð tildursleg. En annars skal fúslega játað, að ég er of illa að mér í frönsku máli og bókmenntum til að fella eins vel rökstudda dóma um þessi efni og vera bæri.

Mér virðist frakkneskan fremur ljótt mál með öll sín nefhljóð og áherzlu á síðustu samstöfu; hún kemst ekki að hljómfegurð í neinn samjöfnuð við ítölsku, og er enn þá skældari og bjagaðri, enn þá „færeyskari“, þegar við latínuna er miðað, heldur en ítalskan. Manni getur ekki annað en komið til hugar orðatiltæki Bjarna Thorarensen um að gylla skít, þegar þess er gætt, hvílíkt kapp afbragðs rithöfundar, — ýmsir þeir menn, sem pennafærastir hafa verið og ljósast hugsað, — hafa lagt á að rita þetta mál af snilld, og arfleiða það að andríki sínu, fyndni og sálarinnsýn.

Frakkneskir rithöfundar hafa löngum verið berorðari og margmáli um samfarir karla og kvenna en gjörast hjá öðrum þjóðum, og stingur það mjög í stúf við siðsemina, sem er á pappírnum hjá nágrönnunum hinum megin við sunnið. Kveður svo rammt að pappírssiðseminni ensku, að komið hefir til máls

— eða svo sagði mér H. G. Wells — að banna þýðingu á ritum eftir Anatole France, og er þó France víst einn af hinum „siðsamari“ skáldsagnahöfundum sinnar þjóðar og orðvarari um ástamál.

Það er dálítið ættarmót með riddarasögunum íslenzku, sem að vísu voru runnar frá Frakklandi eins og kunnugt er, og svo frakkneskum skáldsögum eins og þær eru ritaðar enn þann dag í dag; en enskar skáldsögur minna aftur meira á hinar eiginlegu Íslendingasögur, enda eru runnar af skyldri rót, eins og betur verður minnt á seinna.

5.

París er talinn mestur glaumbær og glæsibær Evrópu og mesta skemmtanaborg heimsins. Venja þangað mjög komur sínar auðugir Englendingar og Ameríkumenn, og annars fólk um víða veröld, sem á vel fullar buddur. Kunna Parísarbúar betur en aðrir til þeirrar listar að egna fyrir hverja mannlega fýsn. Frakknesk matreiðsla er víðfræg um löndin, og fleira frakkneskt.

Einkennilega frakkneskt er það, að staðir sem í öðrum borgum eru lausir við auglýsingar, eru í París allir útmálaðir með fyrirheitum fullkomins bata öllum þeim, sem þjást af ýmsum þeim sjúkdómum, sem ætla mætti að hefðu komið kirkjuföðurnum Tertullian til að nefna konuna verkfæri djöfulsins. Það er ekkert annað en snúa sér til N. N. eða kaupa það og það kynjalyf.

Öðrum þræði er svo verið að auglýsa óbrigðul meðul gegn ólyst á kvenfólki og magnleysi.

Í höfuðborginni hinum megin sunds (Lundúnum) þegja auglýsingarnar alveg um þessi efni, eins og við er að búast í landi, þar sem siðsemin er svo megn, að jafnvel kennslubækur í lífeðlisfræði, sem ætlaðar eru læknaneftum, kunna sama sem ekkert af því að segja, sem fyrst og fremst sérkennir karlkyn og kvenkyn.

Þær auglýsingar, sem virðast jafn einkennilega enskar og hinar eru frakkneskar, sem að ofan er getið, snúa sér einkum að maganum og meltingunni. Meðul gegn afleiðingum af ofáti

eru þar auglýst mjög kröftuglega (og lygilega; en það gerir ekkert; um kynjalyf og Vesturheim er aldrei svo ólíklega logið, að ekki gangi það í þá, sem það á að ganga í). Lifrarmeðul nefna Englendingar mjög öll slík lyf, því að þeim hefir einhvern veginn tekizt að blanda lifrinni inn í þessi efni á þann hátt, sem ekki þekkest í neinu öðru landi.

Hæst virðist Þýzkaland standa, því að þar hafa auglýsingarnar ekki eins hátt um kynjameðul, hvort sem það er gegn afleiðingum af ofáti eða öðru. Eða kynjameðalið er að minnsta kosti eitthvert sérstaklega skynsamlegt lífern, sem auðvitað hjá Þjóðverjum (sem nefna mætti bókanna þjóð, en Englendinga aftur þjóð bókarinnar, þ. e. Biblíunnar) verður að læra af sérstakri bók. Bók J. P. Müllers, hins nafnfræga íþróttamanns og heilbrigðisrithöfundar, hefir t. a. m. á Þýzkalandi selzt svo hundruðum þúsunda skiptir, og hvergi náð annarri eins útbreiðslu og þar.

6.

Glæsilegar eru hinar breiðu laufskyggðu götur nálægt söngleikhúsinu mikla að kvöldi dags. Ljómandi sölubúðir og dýrlegir veitingastaðir skiptast á, og auglýsendur leika logstöfum á húsahliðunum og yfir húsunum uppi, svo að jafnvel enn þá meiri brögð eru að en í Berlín — sem er þó miklu jafnar uppljómuð — og sums staðar bregður á loft uppi yfir húsunum heilum myndasýningum. eru þær eitt af því, sem einnig auminginn eyrslausi getur skemmt sér við að horfa á, ef hann er þá ekki of soltinn til að geta notið nokkurs augnagamans.

Ég geng inn á einn af dýrlegustu veitingastöðunum og fæ mér eitthvert lítilræði til að geta virt fyrir mér gestina. Veitingastaðir þessir eru því miður eigi aðeins dýrlegir, heldur einnig mjög dýrir. En þeir, sem hafa nóg í buddunni, geta gengið þar inn og etið og drukkið eins og kóngar eða ríki maðurinn í guðspjallinu. Dýr vín glóa þar á glæstum skálum og gullskrud á prúðbúnum gestum, og á fögrum hálsum og bringum blika við gimsteinar eins og heill himinn af litabrám.

Ég þykist sjá, að þarna er sumt sams konar fólk og það, sem ég hefi orðið var við á ferðinni við og við, eins og fyrir

ofan mig, eins og nokkurs konar ásareið, þessi auðmannalyður, sem leikur lausum hala yfir löndin og leitar uppi hvern sólskinsblett, þar sem sólin skín aðeins á ríka en ekki fátaeka; þessi auðmannastétt, sem vex ávallt að auði án nokkurs síns tilgjörnings, eins og eigi hún fjölda af baugum sem eru Draupnisígildi. Væri Edda í eins miklum metum eins og Biblían, þá mundi sjálfsagt sagan um hringinn Draupni vera talin spádómur um gróða, „hringi“ þessara síðustu tíma.

Stórborgirnar og ekki sízt París brýna fyrir mönnum betur en aðrir staðir þetta, sem Horatius sagði fyrir 2000 árum að væri viðkvæðið í kauphöllinni í Rómaborg:

O cives, cives, quærenda pecunia primum est,
virtus post nummos.

(Fyrst eru peningarnir, borgarar góðir,
og svo kemur ráðvendnin).

Þetta virtist mér Parísarbúar hafa lært betur en nokkur annar stórborgarlýður, sem ég hefi haft kynni af; hvergi virtist gæta eins mikið þeirrar aðalreglu í viðskiptum, að láta sem minnst verðmæti fyrir sem mest verð. Af þessari sömu grundvallarreglu var auðsjáanlega risinn óþrífnaður á gesthúsum, sem mig furðaði mjög á, þar eð ég hafði ekki rekið mig á slíkt fyrr í stórbæjum; hvílíkur munur á fyrsta gististaðnum, sem ég reyndi í París og svo gesthúsinu í München, þar sem gistingin var jafndýr. Yfirleitt hallast ég á þá skoðun, að Frakkar muni ekki vera sérlega þrifin þjóð; en annars verður víst ekki, enn sem komið er, sagt um nokkra þjóð að hún sé þrifin, það er efnafólkið, sem er þrifið, almúginn er alls staðar óþrifinn og veldur því mest fátaekt. Á miðöldunum var heldur ekki fyrirfólk í Evrópu mikið að hugsa um þrífnað hjá því sem nú er, eða hafði verið á dögum Rómaveldis; átti lífsskoðun kristindómsins sennilega nokkurn þátt í því; það gerði minnst þó að syndugt hold væri líka saurugt. Þegar kristnir menn unnu Spán aftur af Serkjum, var baðhúsum, sem í öllum borgum höfðu verið fjölda mörg til almennings nota, alls staðar lokað.

Að götuþrífnaði stendur París mjög langt að baki jafnvel Lundúnum, að ég ekki nefni Berlín, sem í þessu efni ber langt af öllum öðrum borgum. Á auðmannagesthúsunum má geta

nærri að engum óþrifnaði sé að mæta, og götusorpið fælir ekki auðmennina frá að telja Parísarborg mestan glaðsheim svo víða sem lönd eru byggð.

7.

Eitt kvöld var ég í söngleikhúsinu mikla, auðvitað í sundlandi hæð einhvers staðar uppi undir lofti; því að betri sæti eru rándýr og helzt við Gyðinga hæfi. Álíka mikið hafði kostað að reisa þetta musteri listarinnar eins og Parlamentshöllina ensku og Pálskirkju samanlagt.

Leikið var þetta kvöld Samson og Dalila eftir Saint-Saëns, og danssöngleikurinn Coppelia á eftir. Skoplegt var að sjá hinn hebreska Gretti með mjög ókraftalega handleggi, en hann söng vel, og musterisstoðirnar hrundu jafnvel áður en hann kom við þær.

Það var svipað um þenna söngleik og Coppeliu, að stundum þykist maður greinilega skynja, hvernig andagiftin yfirgefur tónskáldið, svo að hann yrkir tóman hávaða. Og mér kom í hug, hversu bæði þessi verk standa á baki söngleiknum Carmen eftir Bizet. Carmen var í fyrsta skipti leikin í þessu húsi, og þó ekki til enda, því að áheyrendur gjörðu svo mikið hark og hávaða, að leikendur urðu að hætta.

En Bizet varð svo mikið um þessar ófarir, að hann dó skömmu síðar, á líkum aldri eins og Mozart, Byron og Jónas Hallgrímsson. Hann hafði komið lasinn í leikhúsið til að hlusta á verk sitt, auðvitað fullur eftirvæntingar. Hann vissi, að hann hafði gefið heiminum einn af hinum fegurst skínandi gimsteinum listarinnar, að honum hafði tekizt þetta afar sjaldgæfa, að skapa ódauðlegt listaverk, sem gæti orðið öldum og óbornum til nýrrar gleði. Og hann bjóst eðlilega við heiðri og þakklæti, og þeim launum öðrum, sem mundu gefa listgáfu hans byr undir vængi. En í staðinn dynja yfir hann háðsköll og ískrandi hljóðpípur, og það er ekki erfitt að skilja, að þetta hrópandi ranglæti gat dregið hann til dauða, einkum þar sem hann var ekki heill undir.

Fáum mönnum hefir ómaklegar goldið verið en Bizet og

það gefur efni í óskemmtilegar hugleiðingar um mannlega dómgreind, að það almenni (publikum), sem kvað upp áfellisdominn yfir snilldarverki Bizets, var einmitt hið greindasta, sem völ mun vera á um víða veröld, og það sem bezt hefði verið trúandi til að skynja hvað þarna var á ferðinni.

En Carmen lifði, þó að meistarinn dæi; söngdómari einn kom því til leiðar nokkru síðar að hún var leikin aftur og þá vannst sigurinn, og hefir þessi söngleikur síðan hljómað á öllum helztu leiksviðum heimsins, ótöldum þúsundum til ununar, en leikhúseigendum og syngjendum til mikils ágóða.

Því oftast sem kostur er að heyra Carmen, því betur lætur hún í eyrum; aldrei hefir víst sönglistin fengið fegurri rödd mannlegum tilfinningum; þar er ekki hávaði í stað hljómlistar eins og bregður fyrir í mörgum öðrum söngleikum.

En Carmen var of frumleg, of ólík því sem áður hafði látið bezt í eyrum manna, og mennirnir svo lengi að læra að meta það sem bezt er í hvaða list sem er. Mér er grunur á, að söngleikurinn Fást, eftir Gounod, hafi átt drjúgan þátt í hinum ómaklega ósigri Bizets; Fást var þá (og er) í afarmiklu gengi, en Carmen er næsta ólík og að vísu er þar sólbjartari snilld á. Hefði Bizet verið nógu ófrumlegur til að setja saman einhverja fagurhljóma, sem minntu á Fást, án þess að vera þó hneykslalega líkir, þá hefði sennilega almenningseyrað unnizt þegar í stað, og tónskáldinu orðið lengra lífs auðið.

Það mætti nærri því ætla að Renan hefði haft forlög Bizets í huga, þegar hann skrifaði þessi orð: *Loin de faire réussir, le vrai talent, la vraie vertu, la vraie science nuisent dans la vie et constituent celui qui en est doué dans un état d'infériorité au point de vue de succès; parfois ils causent son malheur.* (Hin sanna snilld, hinir sönnu mannkostir og vizka skaða þann sem þeim er gæddur og gera hann að minna manni, þegar við það er miðað að komast áfram; verða mannum stundum jafnvel alveg til falls. *Dialogues et Fragments philosophiques*, París 1876, s. 34.).

En orðin munu vera rituð áður en Carmen kom til sögunnar. Enda eru dæmin nóg til að sýna, hvað hin sanna vizka hefir átt erfitt uppdráttar jafnvel hjá menntuðustu og gáfuðustu þjóð heimsins. Frakkar hafa átt Lavoisier, hinn mikla

brautryðjanda efnafræðinnar, og Lamarck, dýrafræðinginn mikla og ef til vill mesta náttúruspekinginn, sem lifað hefir. Lavoisier var hálshöggvinn, meir en saklaus, og Lamarck dó lítilsvirtur og í fátækt. Ekki er von þó að varla sjáist meira en skíma af degi enn þá.